

TUR147 TÜRKİYE TÜRKÇESİ SES BİLGİSİ

(5. HAFTA)

SES OLAYLARI

Dil seslerinin oluşturdukları anlamlı ve görevli ses birlikleri (kelime ve hece) 'nde uğradıkları değişmelere **ses olayı** denir.

Dildeki bu gibi değişme ve benzeşmelerin en önemli nedenlerinden biri söyleyiş kolaylığının ve **en az çaba kuralının** etkisi olup Türkçede kelimelerin söylenişleri sırasında mümkün olduğunca az enerji harcama eğilimi görülür.

Ünlüler arasında görülen benzeşmelerin yanı sıra ünsüzler arasında da birtakım benzeşmeler olmaktadır. Ünsüzlerin ton yönünden uygunluğu diyebileceğimiz bu benzeşmelerden başka ünsüzlerin çıkarılışları sırasında çeşitli etkilenmeler nedeniyle, ünsüzler arasında başka benzeşmeler de ortaya çıkmaktadır. Özellikle alıntı kelimelerde görülen bu değişmeler, yine en az çaba kuralının bir sonucudur.

Bilindiği üzere cümleler sözcüklerden sözcükler ise seslerden meydana gelen bütünlerdir. Dil kullanıcısı günlük yaşamda düşünce ve duygularını aktarım aşamasında bu bütünleri kullanmak durumundadır. Bu uygulama çerçevesinde dilde birtakım fonolojik özellikler devreye girmektedir. Dilde oluşan, o dilin kullanıcıları tarafından uygulanan seslerde oluşan değişimler bütünü ses olaylarını meydana getirir. Bu ses olayları yazı dilinde yahut konuşma dilinde cereyan edebilir. Konuşma dilinde meydana gelen ses değişimlerinin belirli standartları olan yazı diline geçip geçmemesi önem arz etmemektedir. Dilde oluşan bu değişimlerin sebeplerinden birisi *en az çaba ilkesi* (least effort principle) gereğidir. Türkçe bu anlamda enerji ve gücü tasarruflu kullanan bir dildir.

Ses olayları dilde *art zamanlı* (diachronic) ve *eş zamanlı* (synchronic) olarak oluşabilir. Eski Türkçe ve alıntı sözcüklerde zaman içerisinde kalıcı ses değişimleri meydana gelmektedir. Aynı şekilde günlük kullanımda kelimelerin kullanım sıklığına, seslerin yer ve

özelliklerine de bağlı olarak geçici seslik değişimler cereyan eder. Bu durumun ortaya çıkmasında yukarıda belirttiğimiz gibi dilin enerji tasarrufuna gitmesinin de etkisi büyüktür.

Türkçenin *ünlü* (vokal) ve *ünsüz* (konsonant) seslerinin özellikleri de göz önünde bulundurulduğunda ses değişimlerinin oluşum aşaması daha açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Ancak ses olaylarını Türkçe ile sınırlamak doğru değildir. Demirci, "Mesela Türkçede ulama mevcutsa İngilizcede, Farsçada yahut Fince de olması beklenir. Bunun gibi *asimilasyon*, *metatez*, *düşmeler*, *türemeler*, *yumuşama* ve benzeri ses olaylarının bir dilde olması başka dillerde de olması ihtimalini gösterir. Bu benzerliklere fonolojik evrenseller denir. " (2017: 86) açıklamasıyla ses değişimlerinin seslerin çıkış yoluna bağlı olarak evrensel nitelikler taşıdığına vurgu yapmıştır.

Ses olayları; seslerin özellikleri, vurgusu, sözcüğün ek alması gibi durumlara ve yabancı bir sözcüğün Türkçeleşmesi aşamasında ortaya çıkar. Genel itibariyle ünlülere ilişkin bir ses olayının oluşumu benzer veya farklı özellikler gösteren bir ünlüye bağlı iken ünsüzlere ilişkin bir ses olayı aynı şekilde başka bir ünsüzün etkisine bağlıdır. Bunun yanı sıra ünlüye ilişkin bir ses olayının sebebi bir ünsüz veya ünsüze ilişkin bir ses olayının sebebi bir ünlü olabilir. Aynı şekilde bir sözcükte hem ünlü hem de ünsüzün beraber bulunduğu ses olayı da oluşabilir. Ses olaylarını detaylı şekilde ele alırken konu daha fazla aydınlık kazanacaktır.